

Хамрай Олексій Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1343-5460>,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник,

відділ Близького і Середнього Сходу,

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: akhamray@yahoo.com

Засадничі принципи УДК у класифікації єврейських мов

Автор аналізує використання УДК для класифікації єврейських мов і визначає формальні критерії самої класифікації, у межах якої зазначені мови класифікуються разом із піджинами та креольськими мовами. Головною спільною рисою єврейських мов є те, що їхня більшість є специфічними юдейськими релігіолектами мов, які належать до різних мовних сімей. Спільним для усіх них є використання цих мов у практиці юдаїзму, а УДК класифікує їх подібно одна до одної.

Ключові слова: універсальна десяткова класифікація, єврейські мови, релігіолекти, юдаїзм.

Зазвичай єврейськими мовами дослідники вважають мови й діалекти, що сформувалися в юдейських спільнотах (найчастіше, релігійних громадах) у діаспорі. Дослідники зазначають, що не існує однозначних, точних і беззаперечних критеріїв того, яка мова є єврейською, а яка ні. Разом із тим у відокремлені єврейські мови розвинулися ті мови, якими євреї почали розмовляти 300 і більше років тому. Загальнопоширеною є думка, що первинною єврейською мовою є іврит, згодом витіснений давньою арамейською вавилонського вигнання, що супроводжувалося

синкретичним поєднанням із мовами місцевого неєврейського населення.

Можна виокремити три головні особливості єврейської мови, що виникла на основі мови неєврейського оточення. Перший юдейський компонент – прямі гебрайські запозичення. Друга беззаперечна риса єврейських мов полягає у наявності гебраїзмів та арамеїзмів, які є наслідком впливу івриту та юдейської арамейської на фразеологію і синтаксис базової мови (мов) неєврейського оточення, калькуванні або «запозиченого перекладу». Третя риса – «юдаїзація» базових культурних термінів, наприклад, Qur'ān щодо біблійного тексту або rasūl щодо Мойсея у юдейській арабській. Такі випадки можна вважати семантичними запозиченнями.

Більшість єврейських мов і діалектів тією чи іншою мірою є специфічними юдейськими *релігіолектами* мов, які належать до різних мовних сімей і груп. Часто назви цих мов вживають на позначення відповідних єврейських мов, хоча існує багато прикладів паралельного побутування назв останніх. Окрім того, часто самоназви деяких з них вживають паралельно з іншими, що призводить до збільшення варіативності назв єврейських мов.

Найвідомішими сучасними єврейськими мовами є їдиш і ладино. Є думка, що назву «ладино» в сучасній науковій літературі вживають здебільшого на позначення мови біблійних перекладів, а мову в цілому дослідники часто називають єврейсько-іспанською, але, на нашу думку, її варто було би визначити як «юдейську іспанську». Утім тут ми використовуємо коротшу назву, тобто «ладино». Більшість дослідників пов'язує початок поширення, а відтак і збільшення варіативності ладино з вигнанням євреїв із Іспанії 1492 р., що призвело до поширення цієї мови на території Османської імперії й сучасного Ізраїлю, зокрема, Палестини, на півночі Африки, у балканських країнах, у Португалії, Італії, Румунії та США. Вона належить до іберо-романської підгрупи романських мов і є, фактично, продовженням раннього юдейського кастильського діалекту, що увібрав у себе риси решти юдейських іберо-романських діалектів і говірок. Мовами, близькими до

юдейської іспанської, є юдейська каталонська, а також юдейська португальська, яка отримала подальший розвиток у сефардських громадах Нідерландів, Північної Німеччини та Латинської Америки. Варто зазначити, що у різних регіонах і в різні періоди окремі варіанти ладино отримували різні назви: джидіо (Туреччина, Боснія, частково Греція), джудезмо (Болгарія, Македонія, частково Греція та Румунія), хакетія (північна Африка). В Ізраїлі та Туреччині іноді вживався термін (е)спаньоль.

До романської групи належать також юдейська італійська, юдейські провансальська та гасконська – два юдейські різновиди окситанських мов, історично використовуваних французькими євреями.

Загалом різні дослідники виокремлюють до 130 єврейських мов, серед них найвідомішими є юдейські перська, маратхі, грузинська, берберська, а також бухорі, татська й кримчацька. Багато давніх і сформованих єврейських мов, до числа яких входили також юдейські малаялам, маратхі (варіант маратхі, що побутує у вжитку серед *бней Йісраель* – єврейської етнічної (етноконфесійної) групи в Індії та використовує графіку деванагарі, й інші варіанти маратхі), юдейські італійська, арабська (остання розвинулася у контексті відповідних арабських діалектів і є релігіолектом, який у різних формах євреї широко використовували в арабомовному світі в усному й письмовому вигляді) є специфічними релігіолектами. Це мови, які мають свою власну історію, мови, що їх розвивали специфічні релігійні спільноти.

За рахунок того, що єврейські громади часто зазнавали утисків та були вимушені мігрувати, окремі єврейські мовні спільноти часто зазнавали впливу багатьох різних на той момент вже сформованих регіональних мов. Взагалі єврейські мови, належачи до різних мовних сімей, мають низку спільних рис, зокрема наявність лексики гебрайського й арамейського походження. У деяких випадках, таких як ладино, мова могла розвинути у контексті перекладів біблійних текстів та відповідної екзегези. Інша можливість полягає у тому, що євреї могли спілкуватись однією мовою зі своїми неєврейськими сусідами, й до цієї мови

потрапляли юдейські елементи. Це проміжний стан переходу від єврейської до неєврейської мови, що часто відбувався в контексті асиміляції. Подібне притаманне багатьом освіченим євреям, що переходили із західних діалектів мови їдиш на німецьку, використовуючи, разом із тим, івритську графіку. Зазвичай єврейські мови визначаються як різновиди, спільні для тієї чи іншої єврейської спільноти у діаспорі, що взаємодіють з мовами неєврейського населення.

Як свідчить назва представленої доповіді, головна ідея автора полягає у використанні УДК для класифікації єврейських мов, що дозволяє визначити якомога формальніші критерії самої класифікації, у межах якої зазначені мови класифікуються разом із піджинами та креольськими мовами, про що свідчать коди УДК таких мов, як їдиш (112.28), ладино (134.8) та юдейської арабської (411.218). Як бачимо, остання цифра наведених індексів УДК дозволяє інтерпретувати ці мови як піджини або креольські мови (...`282.8). Проте, релігіолект не є ані піджином, ані креольською мовою, але у даному контексті цією обставиною можна знехтувати. Піджин є загальною назвою мов, які виникли в екстремальній ситуації міжетнічних контактів за гострої потреби досягти порозуміння. Для виникнення піджину, як правило, потрібно дві або більше мов. Креольські мови сформувалися на базі піджинів і стали рідними для певної спільноти своїх носіїв.

Завдяки тривалому використанню івриту й арамейської як літургійних та літературних мов, юдейські спільноти, природно, опинилися у ситуації диглосії. Разом із тим, будучи релігіолеками, єврейські мови використовували лексичні й граматичні конструкції, притаманні літургійній практиці юдаїзму, часто напрямую запозичуючи їх з оригінальних текстів, не вдаючись до перекладу або тлумачення останніх. Таким чином іврит та юдейська арамейська були адстратом, спільним для усіх єврейських мов. При цьому окремі єврейські мови представлені у кількох регістрах (наприклад, їдиш і ладино найчастіше в розмовному, письмовому й науково-літургійному).

Використання засадничих принципів УДК дозволяє абстрагуватись від параметрів, що не є визначальними в контексті класифікації таких багатопланових явищ, як єврейські мови.

Oleksiy Khamray,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1343-5460>,

Doctor of Philology, Senior Research Associate,

Leading Research Associate,

Near and Middle East Department,

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: akhamray@yahoo.com

Basic principles of UDC in the classification of Jewish languages

The author analyzes the use of UDC for the classification of Jewish languages and defines the formal criteria of the classification itself, within which the mentioned languages are classified together with pidgins and creole languages. The main common feature of Jewish languages is that most of them are specific Judaic religiolects belonging to different language families. What they all have in common is the use of these languages in the practice of Judaism, and UDC classifies them similarly to each other.

Keywords: universal decimal classification, Jewish language, religiolect, Judaism.